

Ключевые слова: правосознание, правовая культура, правовое воспитание, самовоспитание, система правового воспитания.

INTERDEPENDENCE OF LEGAL EDUCATION, LEGAL CULTURE AND FEELING OF LAW AND ORDER IN THE SOCIAL RELATIONS

Kalinovskiy Y. Y.

In the article are analysed correlation, interaction and interdependence of such social phenomena as legal education, legal culture and of feeling of law and order. There were also analysed the approach to understanding of the concept "system of legal education". We emphasize, that it's necessary to create and put the national system of legal education in Ukraine into operation. We also analysed the structure of legal education in the cooperation with the legal culture and of feeling of law and order.

Key words: feeling of law and order, legal culture, legal education, self-education, system of legal education.

УДК 130. 3

С. Б. Жданенко, кандидат філософських наук, доцент

ДІАЛЕКТИКА ПРАВА І ПАРТНЕРСТВА В КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ ІНТЕРСУБ'ЄКТИВНОСТІ

Проаналізовано співвідношення правового і партнерського способів соціальної взаємодії. Досліджено інтерсуб'єктивну природу людських взаємовідносин, насамперед права і партнерства. Доведено, що партнерство слід розглядати як загальносоціальну підставу права завдяки їхньої спільної природі.

Ключові слова: партнерство, право, соціальна взаємодія, інтерсуб'єктивність.

Актуальність проблеми. В юридичній літературі право найчастіше розглядається як самодостатній феномен, специфічний спосіб взаємодії суб'єктів. Відповідно до принципів діалектики право досліджується в системі різних соціальних інститутів. Однак у цьому контексті акцент робиться на відмінних рисах даної сфери людського буття, у той час як трансформація суспільства в напрямку цивілізованих форм його організації, тобто на засадах права, припускає з'ясування сутнісних основ самого права, його онтологічних основ.

Аналіз наукової літератури показав, що філософсько-правова проблематика в останнє десятиліття стала значною складовою сучасного вітчизняного філософського дискурсу. Про це свідчить поява монографій, підручників, навчальних посібників, статей. З'явилася низка робіт, авторів яких можна безпосередньо віднести до філософів права. Досить згадати такі імена, як О. Бандура, В. Бачинін, А. Гарник, А. Козловський, С. Максимов, І. Малинова, Ю. Перм'яків, В. Шаповал, В. Шкода та ін. Однак такий аспект, як діалектика міжсуб'єктного зв'язку партнерського типу і правовідносин,

поки ще залишається без самостійного розгляду. Пропонована стаття покликана певною мірою заповнити цю прогалину.

Мета цієї публікації полягає в обґрунтуванні партнерства як загальносоціальної підстави права за допомогою виявлення їхньої єдиної інтерсуб'єктивної природи.

Традиційно онтологією вважається вчення про суще, про буття як єдину, всеохоплюючу реальність. У такому аспекті право слід розглядати як частину, фрагмент даної реальності. І як «частина» право зумовлене законами тієї цілісності, частиною якої воно є, хай то чи соціум (марксизм), чи сфера людського існування (екзистенціалізм), чи сфера абсолютної ідеї (Гегель). При цьому легко виявляється субстанціональний підхід у поясненні природи права. Проте право, будучи сферою взаємодії суб'єктів, має не субстанціональну, а інтерсуб'єктивну природу. Це означає, що право не існує не тільки поза суб'єктом, воно не існує й у самому суб'єкті. Право є інтерсуб'єктивним, оскільки воно — процес і результат взаємодії суб'єктів, що відкриває людині світ іншого «Я». Правові норми існують у свідомості суб'єкта в його спрямованості на іншого суб'єкта. Методологія інтерсуб'єктивізму виходить із внутрішнього досвіду людини, яка є учасником правового спілкування, при цьому норми обґрунтовуються в комунікативному дискурсі на основі їхнього взаємного визнання. Інтерсуб'єктивність права виявляється в тому, що воно може реалізуватися винятково через спілкування, взаємодію суб'єктів і зумовлено самою природою людських взаємовідносин.

Якщо розглядати феномен як сутність, що виявляється, право здійснюється в діях суб'єкта, спрямованих на Іншого. Як відзначає німецький філософ права А. Кауфман, «право — це не те, що міститься в нормах, не абстрактна схема для правильної дії, воно саме є правильною дією і правильним рішенням у конкретній ситуації» [1, с. 131]. Право реалізується не відокремленим суб'єктом, а в комунікативному процесі його відносин з іншими суб'єктами. При цьому «Інший» у правовідносинах — це не інший як близький, з яким можлива лише моральна ситуація, але кожний. Однак для того щоб право могло здійснитися у правомірній поведінці, необхідні певні психологічні і соціальні умови, а саме: визнання суб'єктом норми-повинності і примусова сила влади.

Досліджуючи феномен партнерства, легко помітити співзвучність партнерської взаємодії і права, оскільки партнерство становить такий тип взаємодії соціальних суб'єктів, що характеризується рівноправністю сторін і добровільністю відносин. Уже на рівні чинного, чи позитивного, права прослідковується партнерський характер взаємодії соціальних суб'єктів. Особливо очевидна ця співзвучність у сфері приватного права, бо саме тут суб'єкти правовідносин взаємодіють як рівні й автономні. Але якщо у сфері приватного права партнерство присутнє безпосередньо, то публічне право нібито зневажає принципами партнерства. У будь-якому разі таким бачиться стан речей з першого погляду. В зв'язку з цим виникає необхідність у пошуці єдиної правової підстави як для приватного, так і для публічного права.

Підставою права в *соціально-ідеальному* сенсі виступає деякий тип соціальної взаємодії. Ця обставина спонукала до спеціального розгляду співвідношення феноменів партнерства і права.

У зв'язку з цим доречно нагадати, що партнерство являє собою форму безпосередньої взаємодії автономних, рівноправних суб'єктів, спрямованої на спільне досягнення загального інтересу, що характеризується добровільністю, взаємним визнанням і довірою, взаємною відповідальністю. Отже, якщо право не існує не тільки поза суб'єктом, воно не існує й у самому суб'єкті. Рівність автономних суб'єктів для партнерської взаємодії є її вихідною, можна сказати, апріорною передумовою, формальною умовою її можливості, оскільки тільки в паритетних відносинах можлива відсутність тиску, заснованого на силі влади, становища, авторитету, грошей тощо, коли воля однієї сторони є обов'язковою для іншої. При цьому уражається свобода волі підлеглої сторони. Рівність же передбачає відсутність у кожній зі сторін привілеїв і владних повноважень стосовно іншої сторони. Принцип формальної рівності лежить також у підставі юридичного тлумачення суб'єкта права і закріплюється у понятті правосуб'єктності. Таку позицію займає, зокрема, російський теоретик права В. Нерсисянц, вважаючи, що «правосуб'єктність є людським виміром права і виразом процесу здійснення принципу формальної рівності» [2, с. 44]. При такому підході очевидна субстанціональна первинність принципу формальної рівності стосовно самого суб'єкта, у той час як сам цей принцип презюмується завдяки деякій іманентній людській здатності, а саме — здатності до визнання.

Основою цієї здатності є те, що екзистенція затверджується лише завдяки «Іншому» і за допомогою Іншого у визнанні Я-суб'єкта. За П. Рікьором, визнання, чи взаємне визнання людей, становить такий тип взаємовідносин, при якому люди не намагаються пристосувати один одного до власних цілей і потреб. Це відносини рівних партнерів, які уважно і поважно ставляться до іншовості Іншого [3, с. 120]. Основою цієї здатності є те, що суб'єктивне Я («самість») конституюється лише завдяки «Іншому» і за допомогою Іншого у свідомості Я-суб'єкта. В акті визнання кожний ототожнює себе з іншими, тому саме взаємне визнання може бути основою рівних прав і партнерства. Така «орієнтація на Іншого» корелює із сутнісною рисою людини — свободою. Акти визнання слід розглядати як «особливі інтенційні акти, що виражаються в спрямованості на Іншого (“орієнтація на Іншого”), при цьому Інший розглядається як цінність незалежно від ступеня його достоїнств, як цінність, що заслуговує на гарантії захисту з боку права» [4, с. 239]. Акти визнання здійснюються свідомо, розумово, що в термінах юриспруденції позначається як «дієздатність». А здатність до визнання як дієздатність припускає певну інтелектуальну і моральну зрілість, тобто потребує як суб'єкт таку особистість, що прагне до власної незалежності і поважає незалежність чужу. Автономність у цьому разі означає не стільки відокремленість суб'єкта партнерської взаємодії, незалежність суб'єкта діяльності від потенційного партнера, а й насамперед його здатність до самостійних, відповідальних рішень, незалежних від зовнішнього тиску.

Для партнерської свідомості, як і для правосвідомості, властиве визнання вільної суб'єктивності Іншого, його права бути іншим, таким, що не збігається як з моїми очікуваннями, так і з його власним минулим. Формування партнерської свідомості у феноменологічному аспекті детерміновано присутністю Іншого у рамках справедливих соціальних інститутів. У рамках же самого поняття «Інший», як вважає П. Рікьор, виявляється відмінність між Іншим, «що розкриває себе через свій вигляд і, отже, здатним вступити в міжособистісні відносини, у тому числі і партнерські, і “невиразним”, що становить третій елемент політичного зв'язку» [5, с. 42]. Коли я говорю «ти», я маю на увазі, що «ти» здатний визначити самого себе як «я». Висловлювання «як і я» уже припускає визнання Іншого, рівного мені в термінах права і боргу. Як суб'єкт, здатний діяти, я вірю в себе. І ця віра, «ця впевненість переносяться з мене на Іншого, а через Іншого повертаються до мене. Я усвідомлюю, що Я можу, і Я вірю, що Ти можеш так само, як і Я. І це саме Ти, вірячи в Мене, розраховуючи на Мене, допомагаєш мені залишатися здатним суб'єктом (sujet capable)» [5, с. 44]. Можна сказати, що визнання Іншого як рівноправного суб'єкта на практиці реалізується як взаємне визнання законності основних життєвих інтересів суб'єктів партнерства. В акті визнання суб'єкт ототожнює себе з Іншим (потенційним партнером), що дозволяє розглядати визнання як антропологічний (суб'єктивний) еквівалент основного принципу партнерства — рівності (формальної) партнерів. Затвердження взаємного визнання як установка свідомості суб'єкта тим більше актуально, що на практиці рівність сторін дуже проблематична. Як слушно помітив сучасний український конфліктолог А. Черепухин, «рівноправний статус не може підмінити рівність можливостей сторін» [6, с. 76]. Наприклад, чи є рівними можливості фірми, що належить до транснаціональної корпорації і володіє необмеженими ресурсами, і фірми, що має місцевий статус і більш слабку матеріальну базу? Вочевидь, що немає. Тому апелювати слід до культури цивілізованого партнерства.

У свідомості партнера як імператив вибудовування стратегії взаємодії присутня готовність нести відповідальність за результати зроблених ним дій, що з позиції феноменології означає здатність «вважати себе тим же “Я”, що зробило цей вчинок і повинно розплачуватися за його наслідки» [4, з 240]. Така готовність, з одного боку, свідчить про громадянську зрілість («дорослість») партнерів, а з другого — визначає необхідний ступінь довіри в їхніх відносинах, оскільки «той, хто розраховує на мене, на мою здатність дотримувати слова, волає до мого почуття відповідальності, робить мене відповідальним» [7, с. 46]. Якщо визнання виходить від суб'єкта і має односпрямований вектор, то відповідальність має інтресуб'єктивний характер, тобто представляє відносини з Іншим. Відповідальність тісно пов'язана з визнанням. Завдяки визнанню, що здійснюється за допомогою визначених правил, соціальні зв'язки, засновані на договорах, взаємних зобов'язаннях, включаються в систему довіри.

Виникає запитання: чи можна стверджувати, що в основі правовідносин між владою і підвладними лежать принципи партнерства? Інакше кажучи, чи вірно, що публічно-правові відносини передбачають партнерство? Очевидно, що відповідь на це запитання залежить від способу осмислення й обґрунтування права. Так, з позиції юридичного позитивізму право є те, що встановлено державою, тобто владою, тому публічно-правові відносини ґрунтуються на односторонніх приписах з боку влади. В такій площині про партнерські взаємини не може йтися. Тому найбільш продуктивним є пошук відповіді на поставлене запитання в парадигмі інтерсуб'єктивності, що має свої корені в «договірних» концепціях і передбачає врахування Іншого й орієнтацію на Іншого. Суспільний договір є не що інше, як згода всіх його учасників дотримуватись деяких загальних правил. Переслідуючи власні інтереси, кожний повинен рахуватися з інтересами інших, отже, має бути готовий йти на поступки і певні обмеження своєї волі. В основі цих переконань лежить поняття суверенної особистості. «У громадянському суспільстві, — відзначає В. С. Біблер, — вихідне право — це право суверенного індивіда — у суспільному договорі з іншими, настільки ж суверенними індивідами — формувати, утворювати... суспільство, економіку, державу. Споконвічне і демократичне тільки те сучасне суспільство, що зберігає у своїх коренях демократичне право своїх громадян знову, споконвічно породжувати і договірно закріплювати свої власні правові структури» [8, с. 343].

Як уже зазначалося, з позиції інтерсуб'єктивізму правові норми є результатом зустрічі суб'єктів у комунікації, діалозі. Комунікативний дискурс здійснюється на принципі взаємного визнання, коли Інший з'являється як рівноправна і вільна особистість, як суб'єкт, до думок якого прислухаються і цінність якого розділяють, тобто як партнер.

Публічні відносини — це відносини, що виникають у площині громадянин — держава і громадянське суспільство — держава. Правовими вони стають не внаслідок їхньої врегульованості законодавством, а внаслідок взаємного визнання суб'єктів цих відносин. Процедурним виразом взаємного визнання суб'єктів публічних відносин є легітимація влади і права людини. Легітимація як визнання влади суспільством не має юридичних функцій і не є правовим процесом. Легітимація затверджує і виправдовує існуючі політико-правові відносини, пануючий режим влади, створення тих чи інших політичних інститутів. Необхідність легітимації зумовлена самою природою влади. З одного боку, влада є необхідною умовою реалізації людьми своїх інтересів, а з другого — вона здобуває реальне буття лише у визнанні підвладних. Основними легітимаційними принципами сучасної цивілізації є суверенітет народу і права людини. А тому визнання і забезпечення державою прав людини не є лише «жест доброї волі». Для правових держав права людини виступають незалежними стандартами, завдяки яким можуть критикуватися закони, діяльність уряду та інших політико-правових інститутів, тобто критерієм легітимації. І в такій проекції в основі публічно-правових відносин лежать принципи партнерства.

Таким чином, з наведеного можна зробити **висновок** про те, що з позиції інтерсуб'єктивізму загальносоціальною підставою права виступає партнерство. Вимога взаємного визнання, що визначає партнерський характер відносин, є так само обов'язковою і для права. У сфері чинного права партнерство виявляється завдяки певним соціально-правовим інститутам, а саме диспозитивності і цивільно-правовій автономії суб'єктів права, легітимації та правам людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kuhlmann, W. Reflexive Letztbegrundung / W. Kuhlmann. — Munchen, 1985.
2. Нерсисянц, В. С. Філософія права: учеб. для вузов / В. С. Нерсисянц. — М., 1997.
3. Новая литература по гуманитарным наукам: реферат журн. — Сер. 3. Философия. — 2000. — № 2.
4. Максимов, С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: монография / С. И. Максимов. — Х.: Право, 2002.
5. Рикер, П. Герменевтика. Мораль. Право / П. Рикер. — М.: NOTA-BENE, 1993.
6. Черепухин, А. В. Система альтернативного разрешения конфликтов / А. В. Черепухин. — Х.: Торнадо, 2001.
7. Рикер, П. Указ. соч.
8. Библер, В. С. О гражданском обществе и общественном договоре / В. С. Библер // Через тернии. — М.: Прогресс, 1990.

Диалектика права и партнерства в контексте парадигмы интерсубъективности

Жданенко С. Б.

Проанализировано соотношение правового и партнерского способов социального взаимодействия. Исследована интерсубъективная природа человеческих взаимоотношений, прежде всего права и партнерства. Доказано, что партнерство следует рассматривать как общесоциальное основание права благодаря их общей природе.

Ключевые слова: партнерство, право, социальное взаимодействие, интерсубъективность.

The dialectics of law and partnership in the context of paradigm of subjectivity

Zhdanenko S. B.

In this article there is an analyze of correlation of the law and partner way of social interaction. The article explores the intersubjective nature of human relations, first of all, law and partnership. It proves that you should regard the partnership as a general social ground of law because of their same nature.

Key words: partnership; law; social; social interaction.